

РЕЦЕНЗІЇ

Морозова І.Б.

**Н.Г. ЄСИПЕНКО "ВЕРБАЛЬНИЙ ПРОФІЛЬ І КОНЦЕПТУАЛЬНА
СТРУКТУРА АНГЛОСАКСОНСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ КОНЦЕПТІВ:
КОГНІТИВНО-КВАНТИТАТИВНИЙ ПІДХІД": Монографія**
(Чернівці: Золоті литаври, 2012. – 320 с.)

Незважаючи на частоту вживаності терміна "концепт", його зміст у даний час є, мабуть, одним з найсуперечливіших. Це пояснюється тим, що увійшовши до понятійного апарату низки наук, концепт інтерпретується з точки зору методологічних підходів кожної з них. З іншого боку, широке тлумачення навіть у межах однієї науки чи підходу, безсумнівно, визначається складною природою самого феномену. Природа сучасного гуманітарного знання передбачає особливу методологію дослідження концептів, що роблять акцент на його лінгвістичній чи культурологічній природі (Ю. С. Степанов, А. Вежбицька, С. Г. Воркачов, Ю. Д. Апресян, З. Д. Попова, І. А. Стернін, Є. Бартмінський, Р. Ленекер та ін.). Монографія Н. Г. Єсипенко є вагомим результатом дослідження розмаїття "мовних сплетінь" у вербальному профілі культурних концептів у прецедентних англomовних текстах з виявленням індивідуально-авторських нарративних елементів мовної рефлексії культурних феноменів *home*, *gentlemanliness*, *freedom*. Вартим уваги є той факт, що в такій методології аналізу репрезентації культурних концептів у текстовому просторі визначаються сфери їх вираження – домени, які охоплюють і висвітлюють своєрідність предмету чи явища концептуалізації. Зміна доменів профілювання концептів у часовому зрізі, на думку авторки, свідчить про динаміку, актуалізацію чи деактуалізацію культурного концепту у мовній свідомості письменників, які є представниками англосаксонської культури. Як слушно стверджує Н. Г. Єсипенко, це відбувається не тільки за рахунок суспільно-історичних чинників, а й авторських пріоритетів у концептосфері етносу.

Наукова новизна рецензованої праці впливає із комплексної методики аналізу вербального портрету концептів та їх сфер концептуалізації, а також в інтегрованому семантико-когнітивному і лінгвоквантитативному підході до вивчення концептів, що забезпечує кількісну верифікацію якісних інтерпретацій результатів дослідження. Авторка представила побудовану цілісну модель ієрархічних зв'язків між складовими концептуальної структури культурних феноменів *home*, *gentlemanliness*, *freedom*, при чому отримані результати виразно демонструють її особисті наукові досягнення. Ми вважаємо цілком правомірним твердження авторки монографії про необхідність залучення методів і прийомів квантитативної лінгвістики, що дозволить відійти від суто логічного опису концептів і розширить горизонти сучасних лінгвістичних досліджень.

Перший розділ "Принципи профілювання концепту" присвячено висвітленню терміну "концепт" з позиції когнітивної лінгвістики і лінгвокультурології, експлікації та вербальної об'єктивації концептів, концептуальним структурам профілювання концептів. Тут авторці слід було чіткіше пояснити свою

позицію щодо надання переваги використанню аналізу доменосфер, а не фреймів; вказати на відмінності між двома моделями репрезентації знань. Водночас достатньо детально висвітлено питання сполучуваності, яка розглядається в контексті єдності елементів концептуальних структур, пропонується типологія сполучуваності, робиться акцент на лексичній та семантичній сполучуваностях.

Н. Г. Єсипенко описує власну методологію дослідження концептів, поділяючи його на кілька етапів. Визначення поняттєвої складової концептів проводиться дослідницею "за значенням лексеми-імені концепту у тлумачному словнику. Зазвичай лексичне значення є сукупністю семантичних ознак, що належать до опису названих словом сутностей (класу сутностей)" (с.46). Використання компонентного аналізу дозволяє встановити семний склад лексеми-імені концепту й виокремити класами, інтегральні та диференційні семи, що й було зроблено у наступних розділах.

Домени профілювання культурних концептів та цілісна матриця їх доменів визначаються за допомогою низки складних лінгвостатистичних методів, приклади використання яких доступно й аргументовано пропонуються в підпунктах 1.6.2 і 1.6.3. Статистичні формули й таблиці кількісних даних ілюструють хід отримання результатів лінгвостатистичного аналізу вибірки, що значно полегшує сприйняття математичних розрахунків фактичної репрезентації концептів *home*, *gentlemanliness*, *freedom* у практичній частині монографії.

Другий розділ присвячено дослідженню вербального портрету та сфер вираження культурного концепту *home*. Роблячи підсумок дефініційного аналізу лексеми "home", що є одночасно номінантом однойменного концепту, авторка робить висновки про поняттєву складову концепту. По-перше, наявна досить чітка демаркаційна лінія між ядерними і периферійними семантичними ознаками концепту, яка окреслюється завдяки кількісним даним посилянь на ту чи іншу сему в словниковому тлумаченні. По-друге, прослідковано високий ступінь зв'язку між первинним походженням поняття *home*, його постійною актуальністю для представників англосаксонської культури і широким когнітивним освоєнням саме цього вербального фрагмента дійсності (с. 70).

Запропонована Н. Г. Єсипенко методика асоціативного аналізу вживання лексеми-імені концепту й слів-консоціатів виявляє домени профілізації культурного концепту *home* у творах різних часових періодів, а отже, дозволяє побачити еволюцію цього концепту.

Для визначення матриці доменів авторка використовує кореляційний аналіз та метод кластерування. Кореляційний аналіз визначає взаємозалежність вживання тих чи інших елементів концептуальної структури *home*, а за результатами кластерування вибудовується ієрархічна дендрограма зв'язків між усіма складовими структури.

У роботі продемонстровано, що поєднання якісних і кількісних методів опису забезпечило надійний аналіз лексики й виявлення доменів, що, з одного боку, є асоціативними уточненнями поняттєвих ознак концепту (отриманих на основі аналізу словникових дефініцій), а з іншого боку, розкрили

ціннісні, суспільно й історично мотивовані орієнтири авторів як представників англомовної етноспільноти, коли спрацював механізм інтеріоризації знань, уявлень, думок про об'єктивну дійсність – home.

У третьому розділі вивчається культурний концепт *gentlemanliness*. Авторка висловлює цікаві спостереження щодо номінативної щільності цього концепту в прецедентних творах різних часових періодів: найбільш актуалізованим він виявився у 18 столітті, а в двох наступних століттях спостерігалося поступове згасання об'єктивації джентльменства в творах англомовного суспільства. Такий висновок авторка робить і на основі аналізу доменів вираження цього культурного феномену. Кількість доменів, виявлених на основі ймовірно-асоціативного аналізу, зменшувалася з кожним наступним століттям (від 10 у творах XVIII століття до 6 – в XIX столітті), зберігши тільки чотири спільні домени – походження / високий соціальний рівень; професійна / ділова активність; зовнішність джентльмена та його оточення.

Гідною уваги є матриця доменів концепту *gentlemanliness*, що включає перцептивні фони, які часто виражають чуттєві й аксіологічні уявлення письменників про джентльменство. Оскільки домен – це "сукупність суджень" (О. О. Потєбня), то до аналізу дослідниця залучала не окремі лексеми, а лексико-семантичні класи, об'єднані одною тематичною приналежністю до спільної парцели, а також зв'язки між цими лексико-семантичними класами, що дозволило визначити ієрархію парцел концепту.

Зафіксоване використання одного й того ж домену в творах одного часового періоду різними статистичними прийомами (χ^2 -текст, кореляційний аналіз, дистантна ієрархічна дендрограма) свідчить про релевантний характер цього домену і є аргументом на користь визнання його суттєвим компонентом у матриці доменів концепту.

На початку розділу Н. Г.Єсипенко згадувала ряд праць закордонних і вітчизняних вчених, які досліджували джентльменство з погляду культурології, соціології, історії, тому варто було б порівняти результати згадуваних досліджень з власними, що, безсумнівно, додало б цінності запропонованій розвідці.

Четвертий розділ монографії виявляє особливості вербалізації та профілювання культурного концепту *freedom*. У тексті наукової праці достатньо глибоко розкривається вираження цього концепту, адже до аналізу беруться два імені концепту – *freedom* і *liberty*. На думку авторки, концепт, поіменованій двома різними іменниками, має відмінні профілі вираження, що й було виявлено за допомогою ймовірно-асоціативного аналізу для встановлення доменів концепту та з використанням мультипараметричних лінгвостатистичних прийомів. "Liberty" – це швидше права і свободи та вільготність у поведінці і стосунках, а "freedom" – це протиставлення рабству, будь-якому виду поневолення, гноблення, розкутість дій, думок, певна фамільярність.

Авторка доречно висловлює свою думку, що "незважаючи на дифузний характер доменів концепту, вони цікаві не тільки в аспекті індивідуального художнього мовлення письменника, але і з погляду психолінгвістики, оскільки в них актуалізуються фони вираження свободи, що пов'язані з особистим

і колективним досвідом автора як представника англосаксонців" (с.265). В концептуальній структурі домени виявляються вельми інформативними, окрім чітко окреслених фонових знань й уявлень, розкриваються й аксіологічні параметри свободи, які в досліджуваних прецедентних творах коливаються від негативної до позитивної оцінки.

Викладений авторкою матеріал підтвердив, що зосередження довкола лексем "liberty" і "freedom" великої кількості доменів підтверджує функціонування цих слів як основних імен концепту. Значна частка відповідності доменів, виявлених при використанні χ^2 -тесту й кореляційного аналізу, свідчить про достовірність отриманих результатів дослідження.

У висновках своєї монографії Н. Г. Єсіпенко переконливо доводить, що культурний концепт є своєрідною складною концептуальною структурою, системою ознак, що стосується усвідомленого фрагмента дійсності. Кожен концепт занурений у домени, що утворюють той семантичний фон, із якого виділяється концепт. Концепт адекватно осмислюється лише у контексті структур фонових знань, частиною яких він є. Для інтерпретації значення одиниці мови, яка репрезентує концепт, необхідні знання, що відносяться не до одного домену, а до певної їх сукупності – матриці доменів.

Кожен з підрозділів монографії містить послідовно викладені мету і завдання. Отже, науковий аналіз здійснено якісно, послідовно, переконливо, з безпосередніми статистичними доказами. Загалом робота виконана на належному науковому рівні. Поступове й логічне вирішення розглянутих у монографії питань свідчить про глибоке авторське розуміння проблеми і про здібності науковця до лінгвостатистичного аналізу.

Особливу увагу привертає вмiле поєднання методологічних інновацій авторки в дослідженні концептів, коли концептуальний аналіз супроводжується лінгвостатистичними методами аналізу лексики. Такий підхід, без сумніву, несе позитивні результати у плані збагачення арсеналу наукових надбань лінгвістики. Результати дослідження в межах монографії сприяють поглибленню знань про механізми вербальної експлікації та профілювання культурних концептів. Авторка унаочнює та ілюструє процеси вербалізації та профілювання культурних явищ у мовній свідомості письменників.

Незважаючи на значний науковий доробок авторки, зазначимо також низку зауважень. Результати кількісних та квантитативних розрахунків, особливо кореляційного аналізу, могли б бути проілюстровані прикладами, що вигідно підтвердили б зроблені висновки. Слід було чіткіше вказати, який із проаналізованих англосаксонських концептів виявився найактуальнішим, що було б логічним завершенням роботи.

Проте зазначені зауваження не зменшують теоретичної та практичної цінності монографії. Практична цінність роботи зумовлюється надзвичайно широкими можливостями застосування матеріалів та результатів монографії у викладацькій діяльності у вищій школі (курсах лексикології, стилістики, теоретичної граматики англійської мови, загального мовознавства, курсах за вибором із когнітивної семантики, теорії міжкультурної комунікації, лінгвокультурології та лінгвістичного аналізу дискурсу).

Вважаємо, що наукова праця Н. Г. Єсипенко є актуальною, значущою для сучасної лінгвістики і може слугувати основою для цілого спектру подальших наукових розвідок.

Рецензія надійшла до редакції 9. 10.2012 р.